

De 10 geboden als inspiratie

Hoe kan er meer ruimte komen voor ethiek en persoonlijke verantwoordelijkheid?

ARJEN SIEGMANN¹

Inleiding

Zijn uitwassen in de financiële sector te voorkomen? Deze vraag houdt veel mensen bezig sinds de financiële crisis van 2007-2008. Er zijn wel veel nieuwe regels bijgekomen, maar de cultuur van de sector lijkt weinig veranderd. In dit artikel gebruik ik de Tien Geboden als inspiratie om te inzichten op te doen voor andere regels van 'het spel', in plaats van alleen maar méér spelregels. Want ook de financiële sector bestaat uit mensen die zich aan een slavenbestaan en van het aanbidden van het Gouden Kalf moeten ontworstelen.

Een benadering die uitgaat van leefruimte in plaats van regelruimte leidt tot de twee 'missende geboden' waar de financiële wereld behoefte aan heeft. De eerste grijpt in op de verleiding in de bankensector om met heel weinig eigen kapitaal te werken. Er is te weinig 'skin in the game'. De tweede grijpt in op de hiërarchische verantwoording, die wel groot is als het om winst gaat, maar heel klein lijkt als het om verliezen gaat.

Het 'slavenvolk' van de financiële sector

De film 'Wall Street' uit 1987 toonde de uitwassen van Wall Street in de wilde jaren '80. Het is mooi vermaak en een klassieker. Maar het heeft ook een tragische kant: Oliver Stone wilde met de film laten zien hoe erg het gesteld was met de moraal in de financiële wereld, maar het werd voor veel mensen juist inspiratie. Jaren later werd Stone nog aangeklampt door

---

¹ Vrije Universiteit en Wetenschappelijk Instituut voor het CDA. Met dank aan Jan Prij voor commentaar en suggesties.

mensen die zeiden "door uw film ben ik bankier geworden". Hetzelfde maakte Michael Lewis mee, na zijn boek "Liar's poker" uit 1989. Veel jonge lezers waren gefascineerd door dit boek, lazen het als handboek in plaats van een waarschuwing.

Het probleem van de onethische handelaar, de man die over lijken gaat over rijk te worden, is niet nieuw. Het is een fenomeen van alle tijden en plaatsen, zoals we dat lezen in bijbelverhalen over 'de rijke man en de arme Lazarus' (Lukas 16) of in Shakespeare's 'De koopman van Venetië'. De zucht naar rijkdom levert schade op, maar is niet uit te bannen uit ons leven of uit de samenleving. Het is een constante verleiding die we in ons leven moeten zien te herkennen en die genormeerd wordt in het tiende gebod "gij zult niet begeren".

Zonder realistisch mensbeeld worden we naïef. Het leidt tot steeds nieuwe of betere ethische standaarden waar niemand aan zal voldoen. Of in elk geval niet de mensen die in de financiële sector werkzaam zijn.

Aan de ontvangst van de Tien Geboden gaat een feest vooraf. Terwijl het volk zou moeten wachten op Mozes met de stenen tafelen danst zij rond een Gouden Kalf. In die context kunnen we ook kijken naar de regulering in de financiële sector. Er wordt gedanst rondom een Gouden Kalf, en die omgeving komen de geboden, om mensen te beschermen tegen zichzelf.

Dit perspectief is belangrijk. We hebben te maken met dansers-rondkalveren. De financiële sector trekt bepaalde mensen aan, die geïnteresseerd zijn in geld verdienen. En hoe meer geld er bepaalde functies valt te verdienen, hoe meer er een selectie effect optreedt van mensen die dit het mooiste vinden wat er is.

Subsidiar denken

Het volk Israël stond op zo'n punt bij het krijgen van de wet. Als er één moment was geweest om een volk goed "in te regelen", dan was dat het de Exodus wel geweest. Een slavenvolk verlost, door de almachtige God. En

Financiële ethiek na de kredietcrisis?

ze gaan op weg naar het Beloofde Land, met hulp van God. Hij laat de paarden en wagens van de Egyptenaren verdwijnen in de Rode Zee. Hij zou dus ook de mensen een op een kunnen aansturen, als hij dat wilde.

Toch gebeurt dat niet en krijgen ze in plaats daarvan de Tien Geboden. Kennelijk heeft God een realistisch beeld van samenleven voor ogen waarin mensen een vrije wil hebben. Het is die vrije wil die lastig is, maar genormeerd wordt door de Tien Geboden. Daar moet het volk het maar mee doen. Met allerlei beloften en straffen als ze zich niet aan de geboden houden, de mogelijkheid tot vergeving, maar nog steeds, met een vrije wil en zelfs de mogelijkheid tot uitzonderingen, om flexibel met de regels om te gaan als het nodig is.

Paus Franciscus heeft ooit het autoverkeer in Rome als voorbeeld genomen voor de samenleving. Er gebeurt daar, op de weg, een dans, een proces van interacties dat relationeel is. Lichaamstaal, beweging van de auto, oogcontact. Altruïsme, egoïsme. Conflicten. Zonder één sturende intelligentie komen als die auto's toch allemaal op hun bestemming, de meeste zonder schade of ongelukken. (maar niet allemaal). Het verkeer is subsidiair ingericht: ieder kent zijn taak en daarom werkt het.

Ook in de financiële sector geldt dat de regels begrijpelijk moeten zijn en juist de verantwoordelijkheid van mensen en het belang van menselijk handelen moeten benadrukken. Mensen gedijen bij verantwoordelijkheid. Dat er wat op het "spel" staat, dat er 'skin in the game' is. Morele keuzes zijn echt omdat er risico is op fouten. Zonder dat risico is het geen echte keuze en verliest het leven aan betekenis.

Onbegrijpelijke of een te veel aan regels leidt tot verlies aan betekenis. Mensen voelen zich niet meer verantwoordelijk maar 'deel van een systeem'. Complexe regels voor het reduceren van risico's geeft schijnzekerheid en nieuwe mogelijkheden voor mensen om zich achter regels te verschuilen. De combinatie van systeem-denken en complexiteit is een groot gevaar voor de financiële stabiliteit, hoe slim de systemen

Financiële ethiek na de kredietcrisis?

ook zijn uitgedacht en hoe veel data er wordt geanalyseerd door de toezichthouder.

Bij het centraal stellen van de menselijke verantwoordelijkheid mag ook de voorbeeldrol van de kerk niet ontbreken. Zo is het Instituut voor Religieuze Werken (de 'Vaticaanbank') notoir intransparant, en helaas te vaak genoemd bij allerlei schandalen. Of de andere kerken en kerkgenootschappen waar de financiële ontwikkelingen in een deken van zwijgen en onduidelijke cijfers wordt gehuld. Als de Kerk zich wil richten tot de financiële sector met een moreel appel, dan zou zij in eigen huis moeten beginnen. De daden spreken gewoonlijk luider dan de woorden.

De missende geboden voor de financiële sector

De Tien Geboden beginnen met context. "Ik ben de Heer uw God, die u uit Egypte, uit de slavernij, heeft bevrijd". Dit geeft de context, de achtergrond van wat er volgt. Het is vanuit deze context, de bevrijding uit slavernij van een heel volk dat er geboden volgen die de opbouw van een hele samenleving op het oog hebben. Een samenleving waarin mensen géén slaven zijn.

Bij het stellen van regels is context nodig, en domeinspecifieke kennis. Zo worden bij het betaald voetbal regelmatig de regels aangepast, maar daar gaat vaak jaren van overleg overheen. Bijvoorbeeld over wat de straf moet zijn voor 'hands', of welke overtreding een rode of gele kaart verdiend. Die aanpassingen kosten tijd en vergen veel overleg. Want ze moeten het spel beter maken, niet slechter. Er zijn studies naar de invoering van de driepunts regel (drie punten bij een overwinning, in plaats van twee) en die laten zien dat er tientallen jaren over de invoering gedaan is. Niet omdat de regel ingewikkeld is of moeilijk in te voeren, maar omdat men erg geducht was voor de effecten die dit zou hebben op hoe er gespeeld zou worden. Iedereen wilde aantrekkelijk voetbal, maar het was niet vooraf duidelijk of het beter of slechter zou worden met deze

Financiële ethiek na de kredietcrisis?

regel. Pas nadat het bleek te werken in de Engelse competitie zijn andere landen overgegaan.

In de context van de financiële sector zijn twee nieuwe geboden nodig. Zij veranderen de ruimte van het spel, verruimen het speelveld zodat het goede leven beter in beeld kan komen. Zij zijn de ‘missende geboden’ in de Stenen Tafelen voor Bankiers. De eerste is gericht op de grootte van de verleiding.

Banken zijn over de jaren heen gewend geraakt aan een laag kapitaalniveau. Dit maakt banken aantrekkelijk voor bestuurders die risico willen nemen: zij kunnen met aandelen en opties flink verdienen en in het slechtste geval worden ze ontslagen. Ondanks technische maatregelen is deze verleiding nog onveranderd groot. Het lage kapitaalniveau houdt banken afhankelijk van de impliciete steun van overheden, wat leidt tot de zogenoemde ‘doom-loop’ tussen overheden en banken.

Banken zouden, in plaats van steeds meer complexe en beperkende regulering, een grotere buffer aan kapitaal moeten aanhouden. Dit is het voorstel van Admati & Hellwig, die pleiten voor 20% kapitaal, in plaats van de 5 a 6% die ze nu hebben. Een kapitaaleis van 20 procent zou de bank een meer ‘saai’ instituut maken dat nog maar twee à drie procent in plaats van 11 procent rentabiliteit oplevert. Ook banken moeten kunnen leren van hun fouten, zonder dat er meteen overheidsingrijpen nodig is.

Een tweede gebod komt op uit subsidiair denken en de rol van de topman of topvrouw. Die topmensen zijn er na de financiële crisis veelal zonder straf van af gekomen. En nog steeds komt het maar zelden voor dat er straf wordt uitgedeeld aan personen. Het zijn de banken als instituut die de boetes betalen, niet de topmensen.

Waar de financiële sector behoefte aan heeft is een duidelijke en afgebakende verantwoordelijkheid aan de top. Dit doorbreekt het

Financiële ethiek na de kredietcrisis?

mechanisme van een bestuurder die betaald wordt om *niet* te weten wat er mogelijk voor slechte praktijken plaatsvinden. In de bankensector zou het maatschappelijke belang zou moeten blijken uit een vorm van ‘ministeriële verantwoordelijkheid’ die bij de top van de bank ligt.

In de VS waren de grote boekhoudschandalen bij Enron en Worldcom aanleiding voor de *Sarbanes-Oxley* wetgeving, die de bestuurder persoonlijk aansprakelijk maakt voor de juistheid van de boekhouding. Na de invoering hiervan veranderde de prioriteiten en aandacht van de directie: zij gingen zich bezighouden met de organisatie van en controle op de juistheid van de boekhouding. Sinds Sarbanes-Oxley zijn er dan ook geen grote boekhoudschandalen meer geweest in de VS.

Slot: van gouden kalf naar leven uit de belofte

De financiële sector kan iets prachtigs zijn: een manier om geld van spaarders en beleggers naar productieve en innovatieve sectoren van de economie te brengen, om landen te laten ontwikkelen en om mensen uit de armoede te helpen. Deze belofte wordt helaas nog veel te weinig waargemaakt: de financiële sector lijkt nog veel te vak op een rituele dans rond het Gouden Kalf dan een trektocht naar het ‘land van melk en honing’.

Net zoals het volk Israël de Tien Geboden nodig had voor haar lange trektocht naar Kanaan, zo zijn goede geboden nodig voor de financiële sector. Zij moet zich ontwikkelen als gemeenschap en als volk dat een opbouwende rol speelt in de wereld. Zij is gebouwd op netwerken van relaties, die zich aanpassen aan nieuwe omstandigheden en economische activiteit. Financiële technologie zal zich blijven ontwikkelen, maar kan nooit substitueert zijn voor intuïtie en relaties.

Financiële ethiek na de kredietcrisis?

Vanuit dit perspectief kom ik uit op twee ‘missende geboden’ voor de financiële sector. Ten eerste zou er meer kapitaal aangehouden moeten worden door banken, die daarmee een meer normale bedrijfsvoering kunnen aanhouden en meer op eigen benen staan. Ze moeten ontwend wordend aan de ‘vleespotten van Egypte’, de impliciete overheidssteun waar ze in moeilijke tijden zo naar verlangen.

Ten tweede zou bij financiële instellingen de verantwoording aan de top verankerd moeten worden, met juridische consequenties voor de persoon van de bestuurder. Die is verantwoordelijk voor de bedrijfsvoering en is zich bewust van het maatschappelijk belang. Topmensen worden daar ruim voor betaald, maar moeten dan ook het eerste aanspreekpunt zijn bij strafbare en laakbare activiteiten van de bank. Hiermee komt meer ruimte voor ethiek en persoonlijke verantwoordelijkheid.